

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Urban Schrøder:

Mindesten for Niels Heldvad

Paula Petersen:

Tyv i sit eget hus

Sønderjysk Hjælpefond

Ernst Ipsen:

Lars Jensen Ipsens erindringer fra krigsfangenskabet 1864

Boganmeldelser

Indholds- og stedfortegnelse for 1964

Ukorrekte adresser

Da vi er blevet opmærksomme på, at adskillige abonnenter får tilsendt Sønderjysk Månedsskrift med ukorrekt adressering (forældet titel, stavefejl i navn m. m.), beder vi hver enkelt hjælpe os med rettelserne – foreløbig ved at give dem til det stedlige posthus (eller eventuelt til Deres postbud).

REDAKTIONEN

Sønderjylland¹ - Historisk Billedbog

256 sider. Medlemspris 15,- kr. + porto m. v. Bogladepris 30,- kr.

2. O P L A G

Da der nu er indgået så mange bestillinger på

Sønderjylland – Historisk Billedbog,

at Historisk Samfund har besluttet at lade værket trykke i nyt oplag, meddeles det, at bogen vil udkomme i løbet af foråret 1965 i samme udstyr og til samme pris som 1. oplag.

I særlig indbinding med forstærket ryg er prisen 22,- kr. stykket, og leveret i klassesæt på 15 eksemplarer 300,- kr.

Bestilling kan afgives til Historisk Samfunds Ekspedition, Landsarkivet, Åbenrå.

Et tilbud til vore læsere

I en nær fremtid vil der blive udsendt en bog af vor nabo Historisk Samfund for Ribe Amt, som kan ventes at have ikke ringe interesse for vore læsere. Det drejer sig om *Gamle sydvestjyske fiskerlejer. Et bidrag til Vesterhavsfiskeriets historie*, skrevet af forhenværende lærer H. K. Kristensen, Varde, tidligere Lunde.

I denne bog behandles en lang række fiskerlejer lige fra Nymindegab til Sild og Føhr. Her omtales også det store middelalderlige sildefiskeri ved Helgoland, hvori de fleste fiskende deltagere var vest- og sønderjyder, endvidere sandtolden, den afgift, fiskerne måtte betale for at lande på »Kongens sande«, strandbredden, og hvorover regnskaberne har været en vigtig kilde ved udarbejdelsen, fartøjer og redskaber, fiskerboder og espiger, lensmandens »skjelde« (mindstemål), fiskehandelen, fiskerne og religionen, vadehavsfiskeriet, fangst af røkker, østers og marsvin m. m.

Bogen bliver på ca. 160 sider og forsynes med kort og nogle billeder. Historisk Samfund for Ribe Amt har givet lærer Kristensen et tilskud, så dets medlemmer kan få bogen til en meget nedsat pris, 17,- kr., medens den vil koste 27,- kr. i boghandelen. Kristensen tilbyder nu også vore holdere og medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland bogen til samme billige pris, 17,- kr., når bestilling afgives snarest til forfatteren, fhv. førstelærer H. K. Kristensen, Dybdalsvej 16, Varde.

MINDESTEN FOR NIELS HELDVAD

Den 27. oktober var det 400 år, siden Hellevad og Egvad sognes fordums præst Niels Hansen Heldvad fødtes. Opvokset i Hellevad præstegård og arvtager til sin faders præstekald tog han navn efter sit fødesogn og var dybt sammenlevet med sin egn og hjemstavn. Det var derfor et hårdt slag for ham, da han i julen 1611 for anden gang af den calvinistisk sindede hertug Johann Adolf på Gottorp blev fordrevet fra kirke, hjem og sogn. Denne begivenhed var et led i tidens kamp mellem den protestantiske calvinisme og den gammel-kirkelige lutherdom, som vor slesvigske kirke bekendte sig til og har fastholdt slægt efter slægt. Niels Heldvad blev et offer for modstanderens overgreb i denne stadig aktuelle kirkekamp.

Derfor er han en hovedskikkelse i slesvigske kirkehistorie, hvis skæbne og talrige skrifter endnu i dag har et inspirerende budskab til os. Hvad han kæmpede for – også siden hen som kong Christian IV's kalenderskriver og som den fordrevne slesviger, der aldrig skulle gense sin hjemstavn – var selve Guds evangelium, frelsens budskab, som det er udtrykt i gammel-luthersk bekendelse og gammel-slesvigske kirkeskik – den skat, der endnu forpligter os. For dens skyld blev han, som han selv kaldte sig, »Jesu Christi servus et exul«, Jesu Kristi tjener og flygtning: Kirkens Herre ville han tjene både som præst og som forfatter; og på grund af denne tjeneste måtte han flygte. Men trods sit mangedåge ophold i København, hvor han også fandt sin grav, taler han stadig til os her i Slesvigs land.

Derfor er det med fuld ret, at en mindesten for ham nu i 400-året for hans fødsel er blevet rejst syd for Hellevad kirke, der hvor han mange gange har gået på vej ind til det »at skue den skønne Herrens gudstjeneste og at besøge hans tempel« (Davids Psalme 27). Stenen er bekostet af kredse i hans gamle menigheder og rejst efter initiativ af førstelærer Peter Hansen, Hellevad, i samarbejde med vor bedste Niels Heldvad-kender, seminarielæktor H. V. Gregersen, Haderslev. Og den er sammen med den smukke Hellevad kirke og hele stedet ved Sorrebækken et besøg værd. (Niels Heldvads liv og virke er udførligt beskrevet af H. V. Grøgersen i hans bog »Niels Heldvad. En biografi« (Skrifter udgivne af Historisk Selskab for Sønderjylland, nr. 17, København 1957)).

Tyv i sit eget hus

Da krigen brød ud i 1914, og mændene blev indkaldt, måtte kvinderne på landejendommene søge at klare bedriften igennem, så langt kræfterne rakte; mange steder fik de dog hjælp af ikke-landbrugskyndige krigsfanger, hvis venlige indstilling måtte bøde på det manglende håndslag.

Fru Paula Petersen (f. Lindholm, 22/4 1887 i Porsplet, Toftlund. Gift med gårdejer Hans Petersen, f. 4/5 1881 i Gramby, d. 2/3 1955) nedskrev i 1931 disse erindringer om de vanskelige krigsår, hvor man ofte måtte gå på akkord for at klare problemerne.

I dagene før krigens udbrud gik der de vildeste rygter herhjemme. Rygter, der blev overtrufne af virkeligheden allesammen. Fredag den 31. juli fortæltes, at med 8-toget om aftenen skulle der komme en vognladning våben her til byen. Vi var en hel flok, som skulle ned og se, om det nu også passede, men det passede godt nok. Amtsforsøgeren fra Rødding var herovre for at forestå udladningen, han havde mandskab med fra nabobyerne, da der ingen tysksindede var her hos os. De stakler måtte døje noget, det regnede ned over dem med hånlige tilråb, om de var bange – for at miste »das grosse Waterland« og den slags. Men næste morgen lo vi ikke, da var der bomme over alle veje både mod nord, øst og vest og vagtposter med gevær over det hele. Ingen kunne komme igennem uden at sige, hvor han kom fra, og hvor han skulle hen. Om eftermiddagen lød det over hele landet, at der var erklæret krig. Jeg husker så tydeligt, som det var i går, at jeg stod i mit køkken og rørte i maden i gryderne, da min svigerfar kom i det åbne vindue og sagde: »Nu er krigen erklæret, hvornår skal Hans afsted?« På onsdag, svarede jeg, så var han borte med det samme. Jeg græd stille. Lidt efter kom en ung, nygift nabo. Han græd og klagede sig, han skulle også rejse en af de første dage. Hen på aftenen kom præstens for at trøste, og samtidig kom min mand hjem. Han tog det rolig og fattet, og det beroligede også mig. Vor lille pige var dengang 4 år. Hun kunne ikke rigtig forstå det hele. Vi blev i vort hjem, men de fleste af byens beboere gik ellers på gaden hele natten, de kunne ikke få ro i deres huse.

Næste morgen, søndag, gik min mand igang med at gøre selvbinderen i stand og om eftermiddagen høstede han hveden. Det gjaldt om at få så meget ordnet som muligt, inden han skulle bort. Men om 6 uger var han da ganske bestemt hjemme igen. Ja, det troede vi alle.

Hver morgen rejste der nogle af byens folk. Vi var allesammen hver dag nede at tage afsked, det var strengt. Og ellers havde vi travlt med at ordne alt til afrejsen. Der blev også skrevet testamente i de fleste hjem. Onsdag morgen kl. 8 skulle min mand afsted. Den morgen glemmer jeg aldrig, om jeg så bliver 100 år. Da jeg havde vinket det sidste farvel og gik hjemad, kom min svigerfar hen til mig, at jeg da måtte gå med til kirke kl. 10. Vor

danske præst holdt en bedegudstjeneste for alle dem, der måtte afsted. Jeg syntes ikke, jeg kunne tåle at se andre mennesker, men jeg måtte gå og fik også styrke og trøst gennem bønnen.

Min mand øvede de første 14 dage på hederne ved Rendsborg, hjemme sled vi med høsten. Men den høst gik let endda, for vi havde endnu vore gode øvede folk og kunne bruge maskinerne. Henimod den 20. kom der brev, om jeg ikke ville komme derop, for nu skulle de snart af sted. Jeg rejste med det samme, fandt ham også i et mylder af soldater og var deroppe i 3 dage. To nætter sov vi i et værelse, den tredje ude på et loft, »der var intet andet rum i herberget«. Det var dejlige, uforglemmelige dage, og vi nød samværet så intensivt trods alt det truende forude. Det var en søndag eftermiddag, jeg rejste hjem. Mandag morgen skulle min mand afsted til Belgien. Hjemrejsen var svær. Hvert 5. minut kom der et modgående tog på dobbelt-sporet, propfuldt af soldater. Det var alle dem, der havde ligget i Flensborg og hele Angel. Jeg græd hele vejen, tror jeg nok. Af og til blev vi skubbet ind på et sidespor, engang holdt vi en time og troede aldrig, vi var kommen videre.

Så begyndte der at komme breve fra Belgien. Det var en glæde, hver gang der kom et brev, men når man havde sundet sig lidt, var sorgen der igen. Der kunne være sket så meget siden. 6 uger svandt, og krigen blev værre og værre. Hen på efteråret blev min mand meget syg og blev opereret ved fronten for en tyktarmslidelse. Der gik en tid, hvor jeg intet hørte, så en dag kom der et brev med en fremmed håndskrift. Jeg fik en frygtelig skræk. Det var så hans sengenabo, der havde skrevet for ham, da han selv var meget svag. Et par dage efter fik jeg brev fra Hamborg, at nu lå han på Eppendorfer sygehuset. Samme dag var jeg i Rødding for at få pas, og samme aften rejste jeg. Jeg måtte overnatte i Vojens, der gik intet natto. Det var umuligt at få en seng, hele hotellet var fuldt af militær, jeg sov på en divan i ejerens dagligstue.

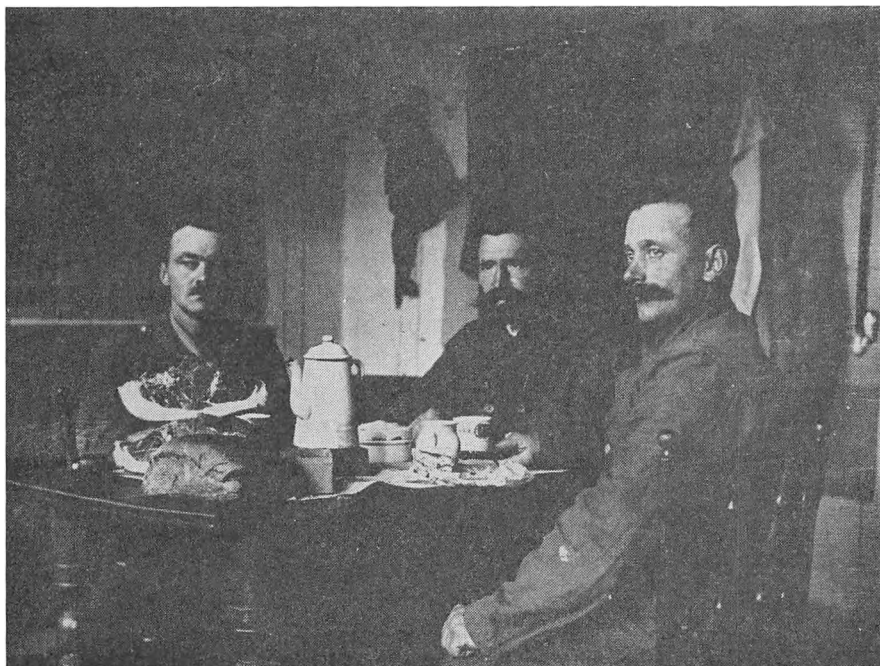
Ganske tidlig næste morgen gik toget og ved middagstid var jeg i Hamborg. Det gik helt let at finde hospitalet, lidt tysk kunne jeg endnu fra min skoletid. Min mands forbavselse var stor, at jeg var der så rask. Jeg blev hos ham til kl. 8 aften. Han var lidt ængstelig for mig, da jeg gik derfra. For Eppendorf ligger langt uden for Hamborg, og Hamborg er stor, og der havde jeg aldrig været før. Jeg spurgte portieren på sygehuset, hvad jeg skulle gøre. Han besørgede mig i en sporvogn. Sporvognskonduktøren gav mig adressen på et »Christliches Hospiz« nede ved hovedbanegården. Det fandt jeg også med megen møje og besvær, blev tiltalt et par gange og gik forkert flere gange. Da jeg endelig fandt det, fik jeg en kop the og en meget god seng, og det var hårdt tiltrængt begge dele. I 8 dage boede jeg der og sad hos min mand fra 10 morgen til 8 aften. De første morgentimer, inden jeg måtte komme ind, benyttede jeg så til at se det af Hamborg, jeg kunne

overkomme. Da 8 dage var gået, blev han udskrevet og sendt til Rendsborg. Det var dejligt at rejse sammen nordpå. I Rendsborg meldte han sig på sin kommando og fik så rekreationsorlov. Vi overnattede der på et hotel, han var meget svag endnu.

Næste dag kom vi hjem, og glæden var stor. Den jul gik let nok for os. Jeg havde min kære mand hjemme, og dengang var der endnu nok af alt. Vor lille pige var lykkelig over sin far og over sit juletræ. Lige efter nytår måtte han af sted igen. Dog fik han lov til at gå i Rendsborg en længere tid. Han havde sin egen lille lejlighed, stue og alkove og havde stadig orlov. Og ellers besøgte vi ham, når der var lidt længe imellem.

Alt imens fik vi indkvartering hjemme, sommetider 2–3 op til 9 soldater og altid med fuld forplejning. Hos os gik det glat, vi havde nok at tage af, men nede i byen var det ved at blive en plage. Så gik snakken mand og mand imellem, at de skulle i massekvarter. Engang min mand var hjemme på orlov, sendte kommuneforstanderen en dreng op til ham med en seddel, om han som kvartervært ikke ville komme ned på kroen om aftenen, der skulle forhandles om feltkøkken til militæret. Min mand havde ikke lov at gå civilklædt, følgelig trak han i uniformen. Militæret var meget ophidset over at skulle smides i massekvarter, og det første han kom ind i salen, blev han arresteret og under stærk bevogtning ført til forhør hos majoren. Det var ulovlig for en militær at deltage i en antimilitaristisk forsamling. Der blev han skældt drabelig ud og så sat ind i byens »kajsot«, det hul, hvor alle »bosserne« overnattede for lås og slå. Værre uhumske steder kan ikke tænkes. Der kom bud hjem, og jeg løb straks derned, da sad han allerede i hullet og 4 soldater holdt vagt med oppløst bajonet. Jeg kunne ikke engang komme i nærheden af døren. Kl. 11 gik jeg derned igen. Da kunne jeg få lov at tale med vagtposterne, og de sagde, at han ville blive ført til Rendsborg med første morgentog. Det var en lang nat. Kl. 4 stod jeg op, pakkede rent linned sammen, kogte cacao, smurte mad og gik derned igen. Så fik jeg lov at gå helt hen til døren og give ham det hele og få lidt snakket med ham. Der var jo ingen overordnede tilstede den gang. Jeg fik så besked på, at jeg det fortæste jeg kunne, skulle rejse til Rendsborg og finde alt skrevet og trykt frem i hans lejlighed og brænde det, ifald der skulle blive husundersøgelse. Mens vi stod og talte, kom der friske vagter, som skulle føre ham af sted. Samme tog kunne jeg ikke nå at komme med, da jeg hverken var påklædt eller havde penge hos mig. Jeg fulgte ham så til banen. På et øde stykke vej måtte jeg nok gå ved siden af ham, men da vi kom til huse, blev jeg trængt til side og så tog vagtposterne min plads.

Jeg skyndte mig så hjem, beskikkede mit hus og tog med næste tog. Da jeg kom ind til hans værtinde, slog hun hænderne sammen, hvad jeg dog ville der, min mand var jo hjemme. Jeg fik hende det hele forklaret, hun tændte op under gruen, og vi brændte alt, hvad brændes kunne. Da det var

Soldater fra landdistrikterne havde en uomtvistelig fordel fremfor andre, fordi de fik fødevarer-pakker sendt hjemmefra. Den gode skinke og det hjemmebagte rugbrød blev ikke altid spist af modtageren, men brugt til at gøre godt med andetsteds – således lykkedes det engang at trække et ophold på et lazaret, hvor Hans Petersen var indlagt, kendeligt ud, idet såvel lægen som nogle af hans slægtninge blev hjulpet med landbrugsvarer. »Det var en større forsendelsesforretning, jeg da havde i gang«, siger fru Paula Petersen.

Her er det dog Hans Petersen selv, der sammen med Jens Behrends, smeden fra Gram, og landmand Chr. Jensen fra Hareby nyder godt af pakkens indhold.

besørget, skulle jeg ud at finde hullet, min mand sad i, men det første, jeg så, da jeg kom ned på gaden, var min mand og en af hans venner komme glædestrålende mod mig. Da var han allerede sat i fuld frihed, men med orlov var det forbi for den gang. Næste dag tog jeg hjem.

En 14 dages tid efter kom der telegram: »Kom straks«. Så vidste jeg, han skulle til fronten, det var en streng rejse derop. Den dag kompagniet skulle af sted, fulgte flere koner deres mand over broen, den store bro. Da vi tog alene tilbage, græd vi alle. I Rendsborg skiltes vi og enhver tog til sit.

Så kom der hårde tider. Foreløbig ingen orlov, vore gode prøvede folk blev indkaldt, altid militær i huset, alt blev vanskeligere, vi fik kort på alle levnedsmidler, vi måtte ikke bruge vore egne produkter, måtte ikke fodre vort korn op, det skulle alt afgives. Vi fik kun bestemte kvanta frigivet til brød, til hestene, til svin og til gryn, og så kom der stadig militærpatruljer for at undersøge vore beholdninger, at vi ikke snød. Det gjorde vi naturligvis efter evne. Engang kom der en hel flok soldater, de søgte både oppe og

nede, men fandt ingen ting. Da de kom ned, spurgte de mig »om jeg nu også havde bragt nok om hjørnet«. Jeg lo ad dem, gav dem en pose gryn og et stykke flæsk, glade var de og jeg med. Engang kom en politimand, men da var jeg knap så heldig. Han var ikke sulten og ikke til at bestikke. Han undersøgte alle krybberne i stalden og så fandt han rester af blandsæd hos svinene. Det var en stor forbrydelse at fodre med blandsæd. Soldaternes heste skulle have havren, og byg var menneskeføde. Svigerfar og jeg blev kaldt til Rødding i forhør. Svigerfar holdt sig til, at han kun passede markerne, med stalden havde han intet tilsyn. Så kom turen til mig, jeg sagde som sandt var, at jeg gav fodermesteren besked på, hvad han skulle bruge, men ikke kunne overvåge ham altid. Amtsforsstanderen lod sig nøjes med det, og så skulle fodermesteren i forhør. Det var en snu polak. Da jeg havde forklaret ham et par gange, hvordan det hang sammen, nikkede han, nu forstod han det. Hvad det blev til i Rødding, har jeg aldrig fået at vide, i alle tilfælde fik jeg ingen bøde. Men fodermesteren kom hjem og fortalte, at nu gik sagen til Flensborg, han skulle til Flensborg næste torsdag i forhør. Han fik en god rejseskillings og en god madpakke, og så dampede han og konen af. Hen på aftenen fik jeg telegram: »Kunte ikke langten. Gustav«. Jeg spekulerede meget, omsider gik der et lys op for mig. Gustav fodermester havde ikke nået at komme med toget. Næste morgen måtte mine unge piger og jeg selv ud at malke, vaske spande og alt sligt. Hen på eftermiddagen kom så parret. Han var fuld, og hun var gal. To par kopper havde de stjålet undervejs fra et bybud, dem slog fru en i stykker ude på deres stenbro. Næste dag fandt politiet skårene der.

Så længe Gustav var ugift, gik det endda helt godt med ham, men så en skønne dag kom der en kvinde, der ville giftes, en berliner. Gustav gik ind på det. De skulle bo i et lille hus ved gården. Vore 3 indkvarterede soldater var inviterede til brylluppet. Gustav havde sikret sig 3 flasker brændevin til festen. Kl. 12 gik han og bruden over for at blive sammenskrevne, da de kom hjem kl. 1, havde gæsterne brudt døren op og drukket al brændevinen og var fulde som æg. Kl. 5 kom min mand, han var tilfældigvis hjemme på orlov, ud i stalden, hvor Gustav sad og malkede, han sad og græd så det dryppede i spanden, både over konen og vinen. Efter den tid drak og stjal han i et køre. Han snuppede hønsene om hovedet, så de ikke kunne skribe, og jeg havde 60, da han blev gift, da de rejste, havde jeg 20. Han stjal alle de æg, han kunne overkomme. Når jeg hørte en høne kagle, løb jeg alt, hvad jeg kunne, men Gustav var der allerede: »Der er ingen, jeg har set efter.« Mange gange måtte jeg hente ham på kroen og mange gange død-drukken i hans hjem. Når De spørger, hvorfor jeg ikke jog ham bort, så betænk, der var ingen andre at få, de var alle i krig. Til november fik jeg en ældre mand på 46 år og tænkte, nu var jeg sikker. Gustav kom i en anden plads, hvor han stjal et helt svin, så kom både han og konen i fængsel.

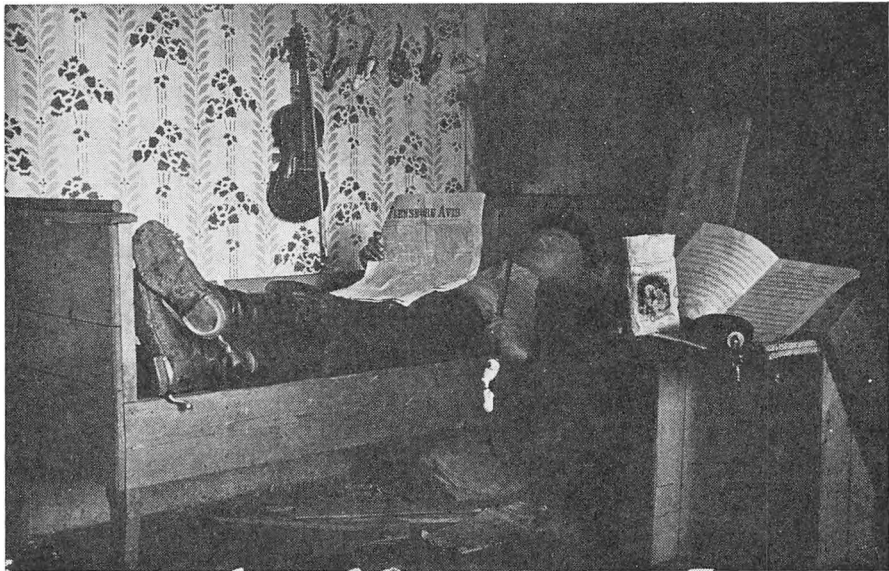
Imens havde vi slet ingen danske karle mere, kun russiske krigsfanger og så den gamle røgter. Jeg husker så tydelig, min mand havde været hjemme på tårnskeorlov. Han rejste den 3. november, den 5. november kom der indkaldelsesordre til den gamle røgter. Så stod jeg tilbage med 2 unge danske piger, 2 fanger, 2 soldater og en vagtmand. Den ene fange måtte så tage arbejdet i stalden, han var meget uvillig. Om søndagen havde han ikke behov at arbejde, og han nægtede det plad. Så fodrede, malkede og vandede jeg selv hele besætningen. Kun lod jeg gødningen ligge til ham om mandagen, så skældte og bandede han på russisk. Hele Tyskland var et Sibirien, var det stādige omkvæd. Juleaften gav jeg ham et ur med kæde, og så kom omslaget. Fra den aften kunne han gå gennem ild og vand for mig. Han stod op og ned foran mig i køkkenet og erklærede: »Ich Frau Petersen lieben«. Jeg svarede: »Ich Peter lieben«, og så gik enhver til sit arbejde. Og arbejdet passede han, som det var hans eget. Han var ellers lokomotivfører i Moskva og havde aldrig set en ko før. Den anden fange var bonde, han passede hestene og markerne. Men alt var meget besværligt. Maskinerne kunne vi ikke bruge, dem forstod de ikke. Bindegarn var ikke til at få, kunstgødning heller ikke, som følge heraf voksede der for lidt på markerne. Strået var altid knapt, der kunne intet blive til tag på husene. Tagene forfaldt. Husene forfaldt med. Snedkere, murere, tømmerne, malerne, alle var jo med i krigen. Om søndagen i kirken var der kun kvinder, gamle mænd og drenge. Alle fra 17 til 50 var ude. Når en skulle begraves, var der næsten ikke voksne mænd nok til at bære den døde til graven. På gaden sås kun soldater, kvinder og børn. Det var en mærkelig tid. Mine piger og jeg havde meget arbejde. Alt i huset som nu, desforuden malke, vaske spande, hakke roer, bækse med høet, binde korn op og alt hvad følger. Så koge sirup af sukkerroer, lave kartoffelmel, bage brød og m. m. Så skulle der sendes pakker til manden. Jeg sendte regelmæssig 5 pundes pakker hver uge. 1 pund tobak, 1 pund æg, en rullepølse eller andet kød, 1 pund smør og et pund stegt flæsk med fedtet hældt over. Vi kunne købe 1 pundes feldtpostæsker, som vi forede med pergament og lagde alt muligt ned i.

Og så, når dagens arbejde var til ende, kom det bedste, at skrive det daglige brev til manden derude. Jeg skrev omtrent hver eneste aften. Når det var til side, gik mine piger og jeg ud at »lyse af«. Det er at se efter, om alle dyrene har det godt, og om alle døre og porte er lukkede, og så låsede vi fangerne inde til sidst. De lå hver nat for tilspigrede vinduer og stor jernstang med hængelås for døren. Hver morgen måtte vi ned at lukke op. Engang havde vi en russer, en italiener, en belgier og en fransk krigsfange, en tysk vagtmand og 2 soldater i huset, og vi talte dansk. Nogle tyske brokker kunne vi alle. Men så altid at holde hustugt!! Når mændene nu omstunder klager sig over folkehold og over tider og andet, så må jeg ofte tænke: »I skulle have prøvet at være mænd, da vi var koner!«

Så var det dyrene. Myndighederne rekvirerede bare. Havde vi nogle gode stude, kom de og lagde beslag på dem. Så måtte vi levere dem til en forud fast pris. I fri handel kostede de måske 4 gange så meget. Alt kælvkvæg fik vi lov at beholde, så det gjaldt om at få så meget med kalv som muligt. Hestene tog de også. Der blev skrevet til kommunen, at så og så mange heste skulle leveres den dato, og så blev der udskrevet heste. En lørdag tog de vor bedste hest, næste lørdag døde en af stivkrampe. Så var der kun 4 tilbage. Militæret gav måske 500 mark, men i fri handel kostede de meget mere. Jeg kunne ikke få råd til at købe to nye heste; i stedet købte vi trækstude, og det gik også – men langsomt.

Efter min mands arrestation kunne han ikke få orlov. Jeg prøvede et par gange at søge, lod en vinkelskriver skrive en ansøgning, fik den stemplet hos kommuneforstanderen, men det hjalp ikke. Så prøvede jeg selv. Jeg havde efterhånden lært noget tysk. Skrev så selv en ansøgning, fik den stemplet og rejste ud til Haderslev til landråd von Löw med den. Jeg havde hjertebanken hele vejen derud, og jeg tror nok, det dansede hopsa, da jeg kom ind i hans privatkontor til ham. Han så på min ansøgning, han så på mig, så læste han lidt igen, så så han op, og der stod et smil i øjnene. Det var nok noget værre tysk. Så begyndte han at spørge: »Er Deres mand dansksindet?« Ja! »Var Deres fædre danske?« Ja! »Og alle forfædre også?« Ja! »Har han gjort noget lovstridigt?« Nej! »Så skal jeg se at hjælpe Dem.« 3 minutter efter kom han med en telegramblanket, om jeg selv ville bringe den på posthuset. Det var til hans kommando, »om de *sofort* ville sende ham på orlov«. 3 dage efter var han hjemme. Landråden hjalp mig og alle koner i hele amtet utallige gange siden. Der var de dage, hvor han blev hjemmøgt af op til 30 koner, og han hjalp dem alle. Han fik også en takkeadresse inden sin afrejse sydpå og mange gode ønsker. Men de hjalp ikke meget, for han kom ind i den såkaldte 3-dages kupregering. Blev så arresteret og måtte flygte fra Kiel og fra sine egne til Haderslev igen. Der fandt han et fristed.

Landmændene havde et stort fortrin fremfor byfolk. De kunne få så orlov, høst- og tærskeorlov. Men hvergang måtte vi til landråden først. Vi skulle også ud på landrådskontoret for at få lov at slagte vore egne svin. Fik så en seddel, hvor antal svin eller får var opgivet på. Fik vi lov at slagte et, slagtede vi to, og fik vi lov til to, tog vi tre. Men så måtte der passes på, for der var tvungent kødsyn, og synet skulle stemme med sedlen. Og så var der alle folkene på gården, men de var jo som regel interesserede i at få noget i saltbaljen. Hvis snyderiet blev opdaget, vankede der store bøder. Folk havde deres overtallige skinker gemt på de mest utrolige steder, i bornholmerure, oppe under fjedrene i sofaer, der ikke blev brugt, og i underjordiske huler. Vi gjorde mange ture til Haderslev, og de var drøje. Togene var altid overfyldte, og soldaterne røg alt muligt i deres piber, mos

Gårdejer Hans Petersen i sit kvarter i Stanislaw, Galizien, hvor han havde indrettet sig primitivt, men hyggeligt med brædeseng og pakkassebord, med Flensborg Avis, lang pipe og violin, med blomster bag sengens hovedgærde og en pose, hvis indhold forhåbentlig ikke har svaret til hundebilledet udenpå.

og lyng og kirsebærblade og mange andre mærkværdige ting. Jeg måtte regelmæssigt hver eneste gang ofre utallige gange både hen og hjem. Altid, når vi rejste ud, hed det: »Har du husket dit pas, dine penge og dine melmader.« Uden de 3 ting var det umuligt at komme fra døren.

Engang var det nær gået galt for mig. En mand fra nabobyen var kommet såret hjem og døde. Alle de, der kunne, fulgte ham til graven. Forinden havde vi nok hørt, at hele militæret skulle med, at majoren ville tale, og der skulle skydes over graven. Da vor gode, danske præst havde talt og forrettet jordpåkastelsen, trådte majoren frem til graven. Han begyndte med den trofaste kammerat, der var død heltedøden, men inden den første sætning var udtalt, vendte jeg ryggen til og gik min vej. Flere fulgte. Men det blev taget meget unådigt op. Officererne havde været samlet bagefter, om der skulle rejses tiltale mod os. Men de kunne jo ikke straffe os efter militærløvene.

Højtiderne var strenge at komme over. Arbejdet hvilede, og så kom tankerne med dobbelt styrke. Tankerne på alle de kære, der lå i skyttegravene i øst og vest. Vi havde 8 med, bare brødre og svogre. Der var altid nogen af dem med, hvor det gik hårdt til. Julen 1915 husker jeg bedst. Det blev et forfærdeligt snefog juleaftensdag. Vi ville gerne til kirke, og så skovlede fangerne en sti, så vi kunne komme igennem, men da vi en time senere gik hjem, var det hele føjet til, så vi vadede i sne til knæene. Alle tog var stand-

sede, og der kom ingen post. Vi fik god mad, vi havde juletræ, alle fik gaver, og vi havde gemt sukker væk i lange tider til julebagning, så vi prøvede at glemme, at der var krig og gru rundt omkring os. For alle de unge lykkedes det også, men da de var godt igang med at spille kort og lege, satte jeg mig ind i den anden stue og skrev til min mand. Jeg glemte det ikke. Første juledag kom heller ingen post igennem. Anden juledag heller ikke, og jeg længtes sådan efter mit julebrev derude fra. Så anden juledags aften henved 12 tiden kom posten. Da var der kommet en slæde igennem, og så fik jeg ikke alene mit brev, men også en pakke. En dejlig guldurkæde, sendt fra min mand. Nej, hvor var jeg lykkelig. Men nu, 10 år efter, er kæden ganske sort, det havde aldrig været guld. Men glæden over den dengang og mange år efter, var ægte, og den husker jeg endnu.

Den vinter blev vor mølle plomberet, det vil sige kværnen. Møllen måtte nok gå rundt med de andre maskiner, men kværnen måtte vi ikke bruge, det var forbudt at male sit eget korn. Vi gjorde det ligegodt, min mand hittede på at skubbe plomben lidt, så kunne vi male uden at bryde plomberingen. På den måde havde vi altid mel til brød og manglede aldrig noget. Der var stadigvæk eftersyn, men det gik altid godt. Så engang kom der en herre, der var særlig striks. Han opdagede, at et bestemt leje var slidt blankt, og det kunne kun være sket, når kværnen var brugt i den senere tid. Min mand havde endda gjort sig særlig stor anstrengelse med at smøre alt ind i olie og spindelvæv. Mens han snuste både oppe og nede, havde jeg stegt en and i en fart, kogt kartofler og dækket bord. Så kom han ind og fik andesteg og bagefter et godt stykke flæsk, og så glemte han at melde os. Dengang slap vi også. Sådan var det med omtrent alting, man var tyv ustandselig i sit eget hus. Engang vi havde leveret svin, de blev altid leveret levende, kom politiet, at der var fundet hvede i maven på vore svin i Hamborg. Jeg kunne bevise, at vi ikke havde fodret med hvede, men de var bleven strøet i hvedehalm, hvori der måske havde siddet lidt kerner. Sådan blev der passet på.

Under hele krigen stod Dannebrog på vort skrivebord, ligegyldig hvem der færdedes i min stue. Når nogen sagde: »Det er ufornuftigt af dig, gem det væk, du irriterer dem kun«, så havde jeg kun ét svar: »Dannebrog blir ikke strøget i mit hus.« Jeg tror heller ikke, det har irriteret en eneste sjæl, nogle gjorde, som de ikke så det, og andre så på det med respekt. Og aldrig mistede jeg troen på, »at nu kom vi tilbage til Danmark«. Når tyskerne skrev om sejr på sejr, når vi så det tyske flag gå til tops dag efter dag, altid tænkte jeg: »Vi sejrer nok til sidst.« Og aldrig kan vi være taknemmelige nok over, at vi fik lov at opleve det.

Det er hårdt at se sin mand gå i krig, tusindfold hårdt, når det er for et fremmed land og en fremmed sag. Men var det for Danmark, lod jeg min mand gå med glæde og 4 sønner med, om jeg havde dem. *Paula Petersen.*

Sønderjydske Hjælpefond

I år vil den sidste juleuddeling fra Sønderjysk Hjælpefond finde sted. Grænselandet har ikke mere behov for denne særlige hjælp. Fondet vil dog ikke blive nedlagt, men dets virksomhed fremover vil blive lagt i andre rammer, og i den anledning har et medlem af udvalget udarbejdet følgende oversigt over fondens virksomhed.

Sønderjysk Hjælpefond afslutter med dette års udgang sin virksomhed under de former, der har været gældende for arbejdet gennem henvendte fyrretyve år. Den årlige uddeling på »Folkehjem« i Åbenrå under overværelse af Hds. Majestæt Dronning Ingrid ophører og ligeledes sogneuddelingerne, idet man fra ledelsens side skønner, at forholdene har udviklet sig så gunstigt, at man ikke mere kan tale om nogen egentlig nød blandt sønderjyske småkårsfolk.

Begyndelsen til hjælpearbejdet blev gjort kort efter genforeningen. Den første verdenskrig havde sat sine dybe og mærkbare spor i Sønderjylland, hvor den store omstilling skulle gennemføres. Tiden var præget af arbejdsløshed, af nød og elendighed. Der var trang til hjælp – megen hjælp og til de økonomiske vanskeligheder kom de særlige nationale forhold, som gjorde sig gældende, idet man fra tysk side – det lader sig ikke bortforklare – søgte at udnytte den dengang herskende nød.

Under disse omstændigheder og i denne atmosfære opstod »Sønderjysk Hjælpefond« på initiativ af landsdelens store velgører, folketingsmand *I. P. Nielsen*, hvis navn vil blive holdt i ære og naturligt må fremdrages nu, man står over for afslutningen af et betydningsfuldt kapitel i det sociale hjælpearbejde i grænselandet. I 1924 indkaldte han til et møde i Tinglev, hvor de forskellige arbejderorganisationer var repræsenteret, og her vedtog man at henvende sig til formående folk uden for arbejderne's kreds. Det skulle ske ved, at der i byerne nedsattes udvalg til indsamling af midler til uddeling som en slags julegave til mindrebemidlede, og man besluttede endvidere at henvende sig til kredse i det gamle land med bøn om støtte. Den sidste opgaves løsning blev overdraget *I. P. Nielsen*, der så at sige over alt mødte god forståelse for den opgave, han havde påtaget sig at løse. Han kom bl. a. i forbindelse med mænd som departementchef *F. Schrøder*, etatsråd *H. N. Andersen*, klitinspektør *Vilh. Pinholt* samt folketingsmændene *J. Pitzner* og *Johs. Kyed*. Arbejdet tog derefter hurtigt et større omfang, og man fik fastere former for organisationen. Snart kom også mænd som *H. P. Hanssen*, biskop *Ammundsen* og grev *Schack* med ind i billedet. Det skete i 1926, da man udsendte et opråb, »Jul ved grænsen«, hvori det bl. a. hed: »Vær med til at tænde julelysene i de fattige grænseboeres hytter. De har – deres fattigdom tiltrods – været trofaste imod Danmark«.

Der blev nu startet en tøjindsamling med værdifuld støtte af fru Joe Reventlow, som lige efter krigens afslutning havde organiseret en hjælp til tyske, østrigske og ungarske børn, og der oprettedes en uofficiel damekomite, bestående af præstefruerne i Broager, Rinkenæs og Åbenrå. H. P. Hanssen valgtes til kasserer og I. P. Nielsen til formand, mens grev Schack – som I. P. Nielsen ved lejlighed har udtrykt det – »svævede rundt derude på vesterkanten og ordnede hele den historie fra den gamle til den nye grænse.« De årlige uddelinger fandt til at begynde med sted på »Hotel Gråsten« i Gråsten, idet man først og fremmest tog sig af de særlig udsatte grænsesogne. I 1927 trådte staten til med et bidrag, og bestyrelsen udvidedes med biskop Ammundsen, redaktør A. Svensson, redaktør Frede Nielsen, folketingsmand P. Mortensen og arbejdsmand S. H. Madsen, samtidig med at der oprettedes sognekomiteer, og arbejdsområdet udvidedes betydeligt.

Så kom det store gennembrud i 1936, da Danmarks kronprinsepar rykkede ind på Gråsten slot.

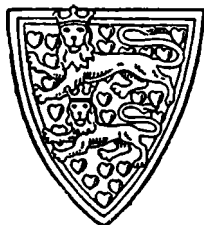
»Her så jeg«, fortalte I. P. Nielsen ved 25-års jubilæet i 1949, »for første gang Danmarks nuværende dronning. Jeg stod i yderkredsen, som det sig sømmer for proletarer, men vi (arbejderne) var der. Vi ville være med til at byde Danmarks kronprinsepar velkommen til Sønderjylland ..., og jeg fik da det indtryk, at jeg godt kunne invitere Kronprinsessen med til julefest i Åbenrå julen 1936. Det gjorde jeg. Kronprinsesse Ingrid kom og havde sin hofdame, komtesse Sybille Reventlow (nu fru Sybille Bruun) med. Siden da har Kronprinsesse Ingrid – nu Hds. Majestæt Dronning Ingrid – været den mest trofaste arbejder for hjælp til den ubemidlede del af den sønderjyske befolkning.«

Mødet med Danmarks nuværende Dronning blev af afgørende betydning for »Sønderjysk Hjælpefond«s fortsatte virksomhed, idet Majestæten indvilligede i at være fondens protektrice – og ikke således, at hun kun var en topfigur, men således, at Dronningen virkelig levede med i arbejdet og inderligt tog del i det. I 1938 stiftedes »Ingrid-indsamlingen«, som år efter år sendte omfattende tøjgaver til grænselandet, og stadig flere sluttede sig nu til fonden, hvis organisation blev helt udbygget med en hovedkomite og en kvindekomite, ligesom der oprettedes 59 lokalkomiteer rundt om i landsdelen.

År efter år kom Hds. Majestæt til Åbenrå for at fejre julen sammen med sønderjyderne på »Folkehjem« og for personligt at foretage uddelingen af de store tøjgaver. Hver gang var det en rigtig gammeldags julestemning, der prægede sammenkomsterne, med gran og kærter og salmesang.

Efter uddelingen på »Folkehjem« besøgte Dronningen særlig udsøgte sogne, hvor Majestæten foretog den lokale tøjuddeling, og sørgede for, at børnene fik netop de beklædningsgenstande, de havde mest brug for og som passede dem bedst. I de år, Dronningen har været fondens protektrice,

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

40. årgang . 1964

INDHOLD:

Almindelig historie

<i>Olav Christensen</i> : Efterslæt til årsmødet 1914 i Haderslev	205
<i>P. Diedrichsen</i> : Den sønderjyske skole under den første verdenskrig ...	157
<i>Inger Enemark</i> : Et tilbageblik	173, 194, 221, 244, 285 og 308
<i>Troels Fink</i> : Dybbøl mølle og lærkesangen	177
<i>Bjørn Hanssen</i> : Det tyske mindretal og folketingsvalget	271
– Folketingsvalget i grænselandet	303
<i>Ernst Ipsen</i> : Lars Jensen Ipsens erindringer fra krigsfangenskabet 1864	337
<i>Morten Kamphövener</i> : Den anden afgørelse	53
<i>Asmus Lassen</i> : Slaget om Als	250
<i>Paula Petersen</i> : Tyv i sit eget hus	322
<i>Inger Bjørn Svensson</i> : Civilfangerne 1914	231
– Kjære Tine!	133
Sønderjysk Hjælpefond	331
Årsmøde i Haderslev 1914	203, 204

Enkelte lokaliteter

<i>Jens Bladt</i> : Fra det gamle Kegnæs	262
<i>Holger Jacobsen</i> : Minder fra Kosel præstegård	79
<i>Morten Kamphövener</i> : Ødelagt og erstattet på Sundevad i 1864	102
<i>Hans Lund</i> : Et brev fra H. F. Feilberg	130
<i>Jens Lampe</i> : Søren Mølle	49
<i>Anne-Helene Michelsen</i> : Et besøg på »The bishops farm«	182
<i>Peter Michelsen</i> : Et amerikansk Christiansfeld	315
<i>Th. Peters</i> : Folkeskikke i Stabelholm	18
– Landskabet Stabelholm	25
<i>Inger Bjørn Svensson</i> : Civilbefolkningen i Sønderborg	109
<i>Hans-Iver Toft</i> : Tønder Apotek blev solgt i 1864	90
<i>Kristian Vyff</i> : Dagbogsblade fra de otte sogne	116
<i>Hans Worsøe</i> : Barkmøllegade	208
– Vibæk vandmølle	249

Arkæologi

<i>L. A. Larsen</i> : Udgravning af en bronzealderhøj	12
<i>Hans Neumann</i> : Olmersvold	277

Kirke, skole og sprog

<i>H. V. Gregersen:</i> Det hellige blod til Lysabild	267
<i>F. S. Grove-Stephensen:</i> Alsisk præst som skaldesmækker	278
<i>Tage Holm:</i> Lad os ile	191
<i>Axel Jacobsen:</i> En begivenhedsrig dag	295
<i>Urban Schrøder:</i> Mindesten for Niels Heldvad	321
– Sct. Peters dag i Blide-måned	218

Folkeminder, kunst og naturhistorie

<i>V. E. Clausen:</i> De slesvigske kistebilleder	225
<i>W. Christiansen:</i> Tyvens skræk	47
<i>Knud Jensen:</i> Et politisk ølkrus	185
<i>Ole T. Rich:</i> Sommerfuglejagt på alle fire	212
<i>Inger Bjørn Svensson:</i> Fra naturalisme til det abstrakte	45

Personalhistorie

<i>Jes Christensen:</i> Digterinden Anna fra Vedsted Præstegård og Lavater	7
<i>Jens Hansen Diensen:</i> Af en brevveksling mellem far og søn	129
<i>H. V. Gregersen:</i> Tre breve fra Köller-tiden af Rasmus Clausen ... 1,	34
– Bonden Laurids Skau	170
<i>Jens Holdt:</i> Emil Wacker	61
– Feltbreve til hjemmet (fra Rasmus Clausen)	236
<i>Peter Kr. Iversen:</i> Februardage i Tønder 1864	92
<i>Jens Jessen:</i> Brev om husmoderproblemer (1905)	297
<i>W. Leick:</i> Karl Kristian Adersen	45
<i>Urban Schrøder:</i> Mindesten for Niels Heldvad	321
<i>Svend B. Troelsen:</i> Den Knudsenske familie i Vestslesvig	166

Anmeldelser

<i>Jens Lampe:</i> »Tønder Seminariestat« (af W. Christiansen)	23
<i>Poul Kürstein:</i> »Tyske bidrag til Sønderjyllands historie 1955–1960« (af Inger Bjørn Svensson)	24
<i>Holger Hjelholt:</i> Christian Hansen jun. (af Inger Bjørn Svensson) ...	68
<i>L. S. Ravn:</i> »Tyskuddannede lærere ved danske kommuneskoler i Sønderjylland« (af Jens Lampe)	69

<i>Palle Lauring</i> : »1848 og 1864« (af Inger Bjørn Svensson)	150
<i>Jørgen Paulsen</i> og <i>Poul Kürstein</i> : »Sønderjylland – Historisk billed- bog« (af Chr. Stenz)	194
»Gamle huse i Tønder« (af W. Christiansen)	342
<i>Peder H. Smidt</i> : »Hverdag og fest« (af Knud Olrik)	343
»Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-årsjubilæum« (af Inger Bjørn Svensson)	344

Småstykker etc.

Høsthjælperkarle efterlyses	22
<i>Tage Holm</i> : Peters stol	48
Fortegnelse over avisartikler i 1963	71
Oversigt over begivenhederne i 1864	78
Landsarkivar Peter Kr. Iversen 50 år (Johan Hvidtfeldt)	165
<i>W. Leick</i> : Fra Grøngård	193
<i>W. Christiansen</i> : Sønderjysk Månedsskrift gennem fyrretyve år	201
<i>Karl Lund</i> : Nødpengersedler fra Uge og Gram	223
<i>Inger Bjørn Svensson</i> : Et sødt punktum	336

STEDFORTEGNELSE:

- Abkær 215
Als 121, 124, 250 f.
Angel 323
Arnkilsøre 254
Asserballe 49, 50 f., 233
Augustenborg 59, 271 f., 304 f.
- Bagmose 235
Bargen 19
Barsbøl 167
Bergenhøjen 18, 31
Bjolderup 1
Bogense 243
Brarup 100
Bukshave 1 f., 34 f.
Burkal 167
Bøgebjerg 247
Børmer-sø 18
- Christiansfeld 271 f., 305 f., 315 f.
Cosel, Schlesien 338
- Dagebøl 7
Dannevirke 87, 93, 117 f., 134, 240
Drejet 260
Dybbøl 102, 120 f., 135, 177, 221
Dybbøl mølle 77, 105, 108, 178 f., 253,
286, 340
Dynt 246
Dænholm 194, 233
- Egersund 104
Ejderen 18
Ejdersted 61
Emmerlev 12
Erfde 18
- Fjelstrup 1
Flensborg 8, 45, 61, 65, 66, 68, 228,
237, 241, 297 f., 337
Forballum 166
Frederiksstad 18, 117
Fredericia 123, 242
»Frej« 38
- Frøslev 1, 186
Felsted 122
- Gottorp 27
Gram 223, 322 f.
Grænsehjemmet 289
Grøngård 193
Gråsten 65, 332
- Haderslev 1, 53, 59, 66, 137, 148, 170,
203 f., 213, 219, 226, 232, 271 f.,
304 f., 328
Hellevad 321
Hjortholm 35, 258, 261, 262 f.,
Holsten 33, 117
Hude 18
Humtrup 100
Husum 33, 68, 166
Høgelund 173
Højer 272 f., 305 f.
Hørup 254
- Kegborg (Kajborg) 262
Kegnæs 254 f., 262 f.,
Kegnæsgård 262
Kiel 62
Kolding 34, 126
Kosel 79
Krems, Østrig
Kværnholt 46
Kær 255 f.
- Lambjerg 258
London 123
Løgum 100
Løgumkloster 59, 272 f., 304 f.
Lydersholm 45
Lysabild 48, 267
- Manstrup 243
Megger-sø 18
Mysunde 79
Møgeltønder 96

Nordborg 271 f., 305 f.
Notmarkskov 49
Nybøl 104
Nygård 262 f.
Nøragerhøj 12

Odense 278 f.
Old Salem 315 f.
Olmersvold 277

Ragebøl 105
Rejsby 167 f., 295
Rendsborg 323 f.
Ribe 4, 94, 166
Rinkenæs 63
Rødding 59, 272 f., 304 f.
Rødekro 65
Rudbøl 290
Rurup 198
Rønhave 257

Skamling 139, 170
Skodsborg 133
Skovby 7
Skovby-Balle 48
Slesvig 228, 238
Smedager 1 f., 34 f., 236 f.
Sorge-å 18
Sottrup 104
Stabelholm 18 f., 21 f.
Stensbæk 216
Store Jyndevad 291
Store Vi 130
Stubbum 129

Sundeved 102
Sønderborg 59, 66, 109, 157, 231,
271 f., 304 f., 311 f.
Sønder Farup 168
Sønderby 264 f.

Tandslet 278 f.
Tileborg 18
Tinglev 331
Trene 18, 25
Trøjborg 166
Tønder 46, 47, 59, 66, 90, 92, 232,
272 f., 286 f., 304 f., 309 f., 342
Tønder Seminarium 23, 200, 221, 314
Tønning 18, 68

Uge 223
Ullerup 62
Ullerup v. Limfjorden 242

Vedsted 7, 173
Vibæk 249
Wilsnack 269
Visby 7
Vimmelsbøl 46
Wittenhagen-sø 18
Vollerup 161, 235
Vonsild 116 f.
Vyk 89

Øsby 133
Østerby 259, 264 f.

Åbenrå 8, 59, 66, 127, 208, 232, 271 f.,
304 f.

Det var folketingsmand I. P. Nielsen, der fik ideen til Sønderjysk Hjælpfond, og det var ham, der organiserede arbejdet fra begyndelsen. Det var også I. P. Nielsen, som i 1936 inviterede Kronprinsesse Ingrid til Hjælpfondets julefest i Åbenrå med det resultat, at Kronprinsessen ikke alene sagde ja til at være protektrice for Sønderjysk Hjælpfond, men også, at hun fremtidig hvert år deltog i tøjuddelingerne, ligesom hun gav navn til »Ingrid-indsamlingen«, der begyndte nogle år senere.

har hun således overværet juleuddelinger inden for så godt som alle bestående lokalkomiteer og har på den måde været med i et stykke genforeningsarbejde, hvis værdi vanskeligt lader sig overvurdere.

Ved en juleuddeling i Åbenrå for nogle år siden »udnævnte« nu afdøde biskop Noack I. P. Nielsen til »Hendes Majestæts sønderjyske minister«; og sandt er det, at Dronningen næppe havde en bedre og mere trofast repræsentant i grænselandet.

I de første år forstod I. P. Nielsen at støtte og vejlede Dronningen, som på sin side satte stor pris på hans jævne og ligefremme optræden – åben, ærlig og hjertevarm, som han var. Det blev til et meget nært samarbejde,

bl. a. om sønderjyske børns ferierejser til hovedstaden, om oprettelsen af »Ingrid-indsamlingen« og senere om oprettelsen af »Kronprinsesse Ingrid's Feriehjem«, hvis første formand blev borgmester, dr. phil. Ernst Kaper, (senere afløst af bankdirektør Oluf Hedegaard) med I. P. Nielsen som næstformand og Dronningen som æresformand.

Ferierejserne førte tusinder af sønderjyske børn på en oplevelsesrig tur til hovedstaden, og på feriehjemmene ved Blåvand og på Bøgebjerg hentede andre tusinder børn sundhed og helse.

De vanskeligheder, arbejdet mødte i besættelsesårene, blev – takket være gode kræfters samvirke – overvundet på smukkeste måde. Da institutionen i sommer fejrede sit 25 års jubilæum var det naturligt, at man mindedes, hvad I. P. Nielsen havde betydet også på dette område.

Den 19. april 1952 afgik han ved døden, den store hjælpsomme for det ganske Nordslesvig, han, hvis minde er forbundet med så mange lyse og festlige oplevelser, thi så rig og stor var I P. Nielsen, at han formåede at spænde over alle kredse – fra småkårsmanden til landets Dronning. Fordringsløs i sin færd, båret af ønsket om og viljen til at hjælpe andre og ikke mindst hjælpe dem, der levede på livets skyggeside.

I. P. Nielsen afløstes som formand af folketingsmand, minister *Frede Nielsen*, som førte arbejdet videre i det spor, der var lagt. Han satte sin stærke, retlinede personlighed ind på opgaven. Kort før sin død i 1954 havde han således forberedt en indsats for at tilføre fonden flere midler fra landsdelen end hidtil – ud fra den betragtning, at Sønderjylland i højere grad burde være med til at sætte et stærkere præg af selvhjulpethed på virksomheden. Men helbredet havde allerede da fået et grundskud, og der blev kun forundt Frede Nielsen to år at virke i, før døden tog ham. Hans efterfølger blev folketingsmand *P. Gorrsen*, Alnor, der trådte til på et tidspunkt, hvor de sociale forhold afgørende havde ændret sig, og derfor snart forstod, at det var nødvendigt at omlægge »Sønderjydsk Hjælpefond«s arbejde. Det er det, der nu er sket i forståelse med Hds. Majestæt Dronningen, der har indvilliget i at fortsætte som protektrice under de forenkledede former, der herefter gælder for virksomheden.

Når beslutningen om at forenkle arbejdet er truffet, skyldes det den kendsgerning, at man ikke mere kan tale om nogen særlig trang i Nordslesvig. De gunstige erhvervsvilkår har medført en så omfattende beskæftigelse, at der stort set er rimelige indtjeningsmuligheder for alle. Men man har dog ikke villet skride til en direkte ophævelse af den sociale organisation, da der *kan* opstå trangstiltælde, hvor fonden vil være i stand til at hjælpe, og der *kan* ske ændringer i konjunkturerne, som gør det ønskeligt, at den påny træder i funktion. Det er derfor, man bevarer lokalkomiteerne rundt om i landsdelen, så man hurtigt kan finde sammen, om det måtte kræves.

*Dronning Ingrid har altid været meget omhyggelig med at måle tøj med børn, så de udelte gaver kom til at passe modtagerne. Prinsesse Margrethe kigger stærkt interesseret over sin mors skulder parat til at give en hjælpende hånd.
Fra tøjuddelingen i Frørup 10. 12. 1954.*

Lokalkomiteerne vil efter nyordningen kunne indberette om særlige trangstilfælde, f. eks. ved ulykker, alvorlig sygdom etc., idet eventuelle bevillinger fremtidig meddeles efter ansøgning og indstilling, hvorved man på en måde vender tilbage til den form, der anvendtes, da fonden startedes for fyrretyve år siden. Dengang uddeltes kun pengehjælp i enkelte tilfælde.

Der foreligger ikke nogen samlet opgørelse over, hvad »Sønderjydske Hjælpefond« har ydet i form af tøjhjælp, konfirmationshjælp og direkte pengehjælp, men da man gennem en lang årrække har arbejdet med årlige budgetter på over 100.000 kroner, vil man uden videre forstå, at det drejer sig om en meget omfattende hjælp, så det mål er sikkert nået – som kom til udtryk i opråbet fra 1926 –, at julelysene er blevet tændt i tusinder af fattige grænseboeres hytter. Det er sket ikke blot i Nordslesvig, men efter sidste verdenskrig også i Sydslesvig efter I. P. Niensens udtrykkelige ønske og vilje, thi også for vore landsmænd sønden skel følte han stærkt og varmt – ja, der var måske noget symbolsk i dette, at hans sidste tanker gjaldt vore sydslesvigske landsmænd. Hin dag, døden indhentede ham, var han vendt tilbage fra et besøg dernede og havde lovet fornyet hjælp og støtte i den udstrækning, det var muligt.

Således må beretningen om »Sønderjydske Hjælpefond«s arbejde gennem 40 år naturligt slutte, som den begyndte, med at fremhæve I. P. Niensens navn!

Et sødt punktum

Små træk fra uddelingerne

Det er tilsyneladende nærmest umuligt at finde nogen, som i forbindelse med Sønderjysk Hjælpfonds tøjuddelinger har oplevet, at et barn med en kvik lille bemærkning har givet et rammende udtryk for, hvad der måtte røre sig i det, når det stod foran Dronningen, som omhyggeligt målte efter, om ærmelængden passede, eller lagde sig på knæ og følte grundigt efter, om der nu også var rigelig plads til alle tærne i de nye sko. Børnene indtog gerne det standpunkt, i hvert fald for de yngres vedkommende, at de puttede fingeren i munden og lod begivenhederne ske, mens mødrene nok var lidt mere påvirkede af situationen. Det hændte, at børnene var mere optagne af det pyntelige juletræ end af tøjuddelingen – engang måtte Dronning Ingrid således hente fire søstre en ad gangen fra træet over til tøjbunke – til moderens øjensynlige fortvivelse.

I 1953 deltog prinsesse Margrethe for første gang i de årlige tøjuddelinger, og hun var i de følgende år ofte med. Hun var levende optaget af alt det, der foregik, og det skete, at hun, uden at Dronningen bemærkede det, men til de omkringståendes stilfærdige fornøjelse, hjalp sin mor efter bedste evne ved hastigt at supplere et barns tøjbunke ved at dyngede lidt ekstra ovenpå, som hun fandt på de velforsynede borde.

Dukkerne, som Dronning Ingrid medbringer, og som fordeles ved lodtrækning, er naturligvis genstand for megen interesse, og fra troværdig kilde berettes der om en lille pige, som to år i træk vandt en dukke, men som det andet år, måske påvirket af julestemningen, måske af moderen, som hun konfererede lidt med, afleverede dukken med en bemærkning om, at hun syntes, at en anden pige skulle have dukken i år, så de var to om at have sådan en dukke. Men mest imponerede er børnene åbenbart af den kongelige bolsjedåse, hvis indhold sætter et sødt punktum på audiensen. At afskedshåndtrykket undertiden af samme grund er blevet lidt klistret, lader ingen sig mærke med.

På Als mindes man endnu med fornøjelse den tegning, som »Æ Rummelpot« bragte et år, da I. P. Nielsen indtrængende havde formået landsbyens beboere til at holde sig inden døre, mens tøjuddelingen fandt sted – han har antagelig opfattet en bemærkning i retning af »ingen opsigt for min skyld« eller lignende fra Dronningen meget ordret. Folk holdt sig bogstaveligt talt hjemme, og på tegningen sidder de og titter ud bag gardinerne for dog at få et lille glimt af begivenhederne udenfor deres huse.

At der var virkelig trang i mange år, vidner en lille bemærkning fra Dronning Ingrid om; den faldt ved den daværende Kronprinsesses første

tøjuddeling, som fandt sted i Rinkenæs præstegård, da en lille dreng, der absolut ikke var vasket i dagens anledning, skulle prøve sko og derved afslørede nogle ualmindelig medtagne strømper; den kongelige kommentar til det triste syn var ganske enkelt: »Vi må have mange, mange flere strømper.« En sådan episode kunne slet ikke tænkes at forekomme i de senere år, hvor alle børn mødte i deres stiveste puds.

Kvaliteten af det uddelte tøj var i begyndelsen heller ikke altid af så fin en standard; man kom et år ud for, at en lille dreng fik en sweater af cellulid, og næste år mødte hans ret omfangsrige mødrene ophav op i præcis den samme sweater – så meget havde den givet sig.

En anden lille dreng var heldigere med sin sweater. Da han fik den på, følte han sagkyndigt på den og sagde så betaget: »Å så er'd ull!«

ibs

Lars Jensen Ipsens erindringer fra krigsfangenskabet 1864

genfortalt af hans søn major Ernst Ipsen.

Lars Jensen Ipsen, der var født i Gislinge, Holbæk amt, den 30. juli 1836, aftjente sin værnepligt ved 2. Linie-Infanteri-Bataillon i Eckernförde i årene 1859–1860. I 1861 genindtrådte han ved bataillonon, først som korporal, derefter som kompagnilærer i bajonETFægning, og fra 1. dec. 1863 var han våbenmester. Han kom således til at gøre krigen 1864 med fra begyndelsen, og om sine oplevelser har han fortalt sine børn. Han var med på Dybbøl d. 18. april i skanse 4, hvor han efter kompagnikommandøren premierløjtnant M. Gjørups ordre på udmærket måde ledede geværrilden fra skansens sydlige side, indtil han bagfra blev slået ned af en prøjsisk soldat og derpå taget til fange.

Om sine oplevelser efter tilfangetagelsen har han fortalt:

Efterhånden samledes de danske krigsfanger i nærheden af Nybøl, hvor de blev inddelt i kolonner og dirigerede til Flensborg. Langs med siderne af kolonnerne red prøjsiske husarer, og det var betydet krigsfangerne, at hvis nogen gjorde forsøg på at undløbe, ville der uvægerlig blive skudt. Mange steder langs vejen stod beboerne med spande med mælk, øl eller vand, og mange havde tårer i øjnene. De slæbte spandene med langs kolonnen, for at så mange som muligt kunne få en drik.

I Flensborg blev der gjort holdt for natten. De fleste var så udmattede efter den lange march, at de smed sig ned på gaden, hvor de stod, og skønt beboerne også her kom med mad og drikkevarer, var der ikke mange, der havde kræfter eller lyst til at spise noget. Kort efter blev der kommanderet »trød an«, og så gik turen til Mariekirken, hvor der blev kamperet for natten. De fleste sov i de hårde kirkestole eller på gulvet, og beboerne var utrolig flinke og hjælpsomme med at lindre de udmattede soldaters lidelser.

Dagen efter blev kolonnerne indladede i tog på Flensborg station og rullede mod Hamborg, hvor de overnattede indkvarteret på hoteller, skoler og lignende. Derefter gik turen til Berlin. Rygtet om »Die Erstürmung der Düppeler Schanzen« var naturligvis nået til den store by. Der var mange berlinere på banegården for at se på krigsfangerne, og de søgte at komme i snak med dem. De danske, der kunne tysk, blev snart midtpunktet i samtalede grupper, og det fremgik klart af samtalerne, at berlinerne betragtede de danske soldater med den største beundring, og det var almindeligt at høre udtalelser om, at de danske havde værget sig med tapper udholdenhed.

Den 21. blev den kolonne, hvortil våbenmester Jensen hørte, indladet i tog, og på ny rullede de overtrætte og støvede folk mod syd i deres tilsølede, lasede uniformer. Skægget groede vildt i de grå, snavsede ansigter, idet der ikke havde været tid eller lejlighed til at vaske eller barbere sig. Krigsfangerne af 2. reg. 3. komp. kom efter lange marcher og døgnlange jernbanetransporter til Cosel i Schlesien, hvor de blev indkvarteret i kassematkasernen i den gamle nedlagte fæstning. Der herskede stram prøjsisk disciplin. Indkvarteringen var god, kosten spartansk men tilstrækkelig, selvom den ikke helt var efter danske ganers smag, og kedeligt var der.

I kassematterne blev der fyret i kakkelovne, og på hver stue var anbragt et termometer; det var så stuevagtens pligt at sørge for, at der på stuerne var samme temperatur, som der herskede udenfor – luften kunne ellers let blive kold og kælderagtig. Mange af folkene var sløje efter den lange belejring ved Dybbøl og de mange døgn under åben himmel i al slags vejr. Den slette forplejning havde ødelagt maverne, og forkølelssygdomme rasede. Det blev befalet, at krigsfangerne skulle beskæftiges og helst således, at de efterhånden genvandt kræfterne. Nogle få timer om dagen blev de derfor sat til at grave voldskråningerne efter profil og dække med græstørv, den motion kunne de alle tåle.

Våbenmester Jensen, der kunne tale tåleligt tysk, kom snart på god fod med de tyske underofficerer. En dag kom der post fra Danmark, og det var et stort øjeblik, da brevene skulle deles ud, men den tyske feldwebel havde stort besvær med at læse navnene. »Kund Mortensen«, råbte han, ingen svarede. »Kund Mortensen«, råbte han igen og for 3. gang med stor utålmodighed, men der kom stadig ingen. »Lad mig prøve«, sagde våbenmester Jensen og fik brevene overrakt. »Knud Mortensen«, kaldte han. »Hær«, svarede straks Knud Mortensen på bredt sjællandsk og kom frem. Feldwebelen rystede på hovedet, det var et underligt sprog, men fremtidig blev våbenmesteren brevuddeler, og så gik det. Senere kom også pengebreve, mange og med ret betydelige beløb. Feldwebelen kunne da heller ikke lade være med at sige, at Danmark måtte være et meget rigt land, når man således kunne sende penge til soldaterne.

En dag så våbenmester Jensen en mand, der sad og skrev brev hjem; da

*Kancelliråd, malermester Lars Jensen Ipsen, f. 30. 7. 1836
Gislinge, d. 1. maj 1913 København. For sin indsats på Dyb-
bøl tildelt Dannebrogsmændenes hæderstegn og indstillet til
den aldrig uddelte tapperhedsmedaille.*

han nærmede sig manden, blev denne øjensynlig urolig og fik travlt med at lægge brevet til side. Våbenmesteren spurgte ham, hvorfor han ville skjule brevet, men manden ville ikke ud med sproget. »Jo, lad mig nu se, hvad De skriver«, sagde han, og så kom manden frem med brevet, lidt flov og lidt rød i hovedet, for han kendte jo våbenmesteren. Denne så nu, at han havde skrevet om, hvordan krigsfangerne blev behandlet; de havde det ondt, de blev sultede, og de måtte arbejde og bygge fæstninger for tyskerne. »Hvorfor skriver De nu sådan noget?« spurgte våbenmesteren. »De ved ved jo godt, at det ikke er sandt, og at det gør dem derhjemme ondt at høre.« Manden forklarede, at det var der flere, der havde gjort, og så fik de penge sendt fra Danmark. Våbenmesteren svarede intet hertil, men tænkte sit, sådanne soldaterbreve fra krigsfangenskab var naturligvis historiske sandheder, som ikke undlod at gøre virkning.

Efter prøjsernes overgang til Als 29. juni 1864 skulle en del nye krigsfanger sendes til Cosel. Byens kommandant kom, da efterretningen om erobringen af Als var indløbet, ud til de danske krigsfanger og holdt en tale til dem, hvori han meddelte, at Als var blevet taget. »Jeg kommer for at bringe Dem en nyhed, jeg som tysker må være stolt af og føle glæde over, nemlig at det er lykkedes vore tropper at erobre Als. At De som danske soldater er bedrøvede og nedtrykte derover, forstår jeg, men sådan er nu engang krigens lod. Nu må vi alle hjælpes ad med at give Deres kammerater en så god modtagelse som muligt, når de i morgen kommer trætte og sultne hertil. Vi skal have lavet sengesteder og stoppet madrasser, så enhver kan komme i seng, og vi skal have lavet mad til dem. Det må I hjælpe os med.«

Og så gik man igang med arbejdet, der blev snedkereret og tømret og syet halmmadrasser, og der blev lavet mad. Næste dag kom trætte og udasede efter den lange jernbanekørsel et hold danske krigsfanger fra Als; de

blev beværtet godt, fra byen var der kommet unge piger, der sørgede for maden og et glas øl, og der stod en seng med tæpper parat til hver eneste.

Men lidt trangt var der jo blevet i de små gammeldags kassematter, så da den tyske kommandant kort tid efter ankomsten af krigsfangerne fra Als lod spørge, hvem der frivilligt ville melde sig til at blive anbragt i Østrig, trådte våbenmester Jensen og en hel del af folkene frem.

De blev sendt til Krems ved Donau en halv snes mil vest for Wien. Det blev for våbenmesteren en uforglemmelig rejse, han havde aldrig troet, han skulle opleve et sådant eventyr, se rigtige bjerge og høre det bløde østrigske sprog, se brogede folkedragter og den store flod, der strømmede gennem det bjergrige landskab, de smilende haver, vinmarkerne, alt var så fremmedartet, så nyt. Han kom meget hurtigt i venskabelig kontakt med de østrigske befalingsmænd, som havde med de danske krigsfanger at gøre, og tonen blev ligefrem hjertelig. Efter kort tids forløb kom den østrigske feldwebel og spurgte våbenmesteren, om han ikke kendte en mand, der kunne påtage sig malerarbejde, for der havde været en malermester fra byen og spurgt, om ikke der blandt krigsfangerne var en dekorationsmaler, en sådan havde han hårdt brug for. Jo, det gjorde han, og det var ham selv. Han havde nemlig gennemgået akademiet på Charlottenborg i København med et smukt resultat og var uddannet dekorationsmaler. Det passede jo glimrende, og den næste dag begyndte han som professionel dekorationsmaler hos malermesteren i Krems. Østrigerne gav ham fri, han kunne komme og gå på kasernen, som han ville, og han tjente gode penge. Det var en lykkelig tid – befolkningen i byen var overstrømmende elskværdig, ja det var ikke fri for, at den ligesom feterede de danske soldater, som havde kæmpet så tappert mod prøjserne. Om aftenen sad våbenmesteren ofte med sin principal nede i en af de små restaurationshaver, der lå langs Donauen, og drak det lette Wienerøl eller den friske østrigske landvin. I de lune sommeraftener fortalte han om sit fædreland deroppe højt mod nord, og østrigerne flokkedes om deres bord og lyttede interesseret til, hvad denne krigsmand deroppe fra Norden kunne fortælle.

Nogen rigtig forestilling om, hvordan der så ud i Norden, havde de selvfølgelig ikke, og en gang kom et rejsende panoramaselskab gennem byen og gav forestillinger. Hovedattraktionsnummeret var et krigspanorama deroppe fra Danmark »Erstürmung der dänischen Schanzen auf Düppelsberg«. Her så man i fantasifuldt udstyr mægtige fæstningsværker anbragt på et bjerg, sådan som østrigerne kender bjerge, og disse fæstninger blev »mit zäher Tapferkeit« forsvaret af de ægte »Steindänen«. Der lå mange døde prøjsere foran fæstningerne. Østrigerne nød synet af dette panorama og skottede med beundring til de »Steindänen«, som de havde i Krems: tænk sig, at de havde givet prøjserne så varm en modtagelse – nå, det kunne prøjserne forresten have rigtig godt af, mente de.

Frem for alle andre vakte de små hornblæsere, der var taget til fange på Dybbøl, opmærksomhed; de var meget populære, ja, blev rent ud forkælede. Navnlig var damerne ivrige efter at få lov til at traktere sådan en lille blåøjed og lyshåret dreng, de var jo kun 16–17 år gamle. Tænke sig, at sådanne børn har været i krig, det er jo forfærdeligt. Og så vankede der Wienerkaffe med flødeskum og kager, og hornblæserdrengene lod sig det smage. Det østrigske militær i byen bestod af flotte, mørke folk. Regimentet havde et stort musikkorps, og de danske jenser morede sig meget over at se musikkorpsset marchere ud. Stortrommen lå på en lille vogn, der blev trukket af en hund, og det så da »helt tovlige ud«.

Våbenmester Jensen havde det som blommen i et æg. Alle mennesker var venlige og høflige, og når han var ude at dekorere i privathjem, blev han formelig belejret af familien, budt på forfriskninger, forkælet og forvænt. Men afskedens time kom jo.

En skønne dag trådte det danske mandskab an i kasernegården, en østrigsk officer meddelte, at der var sluttet våbenstilstand, og at de danske krigsfanger skulle hjemsendes over Swinemünde og Lybæk.

I den østrigske kasernegård samledes de danske soldater en tidlig morgenstund i begyndelsen af august 1864, det var endnu halvmørkt, og nu skulle den lange hjemrejse tiltrædes. I glæden over at skulle hjem til Danmark blandede sig en del vemod, det gjorde næsten ondt at skulle sige farvel til den yndige lille Donauby og alle de rare og venlige mennesker, som havde behandlet de danske soldater så godt. Den østrigske kommandant trådte frem foran kasernen, han holdt en gribende afskedstale, hvori han takkede de danske soldater for deres mønsterværdige opførsel og forsikrede dem om, at man aldrig ville glemme de tapre danske soldater. Han sluttede med at sige: »Jeg beder nu den ældste danske officer om at overtage kommandoen«. Da dette var sket, og marchkolonnen formeret, satte det østrigske regimentsmusikkorps sig i spidsen, og til tonerne af »Dengang jeg drog afsted« marcherede kolonnen i det første spæde daggry ned til Donau, hvor en floddamper lå parat til at sejle tropperne til Wien.

I de tætfuldte gader stod kremserne for at sige farvel, der var mange, som ligefrem var bevægede ved afskeden, og der var mangan lille sortøjet kremserinde, som grædende viftede farvel til den »Schatz«, som hun havde fundet blandt de tapre »Steindänen«.

Fra Wien gik rejsen nordpå, lange trættende jernbanerejser, og endelig kom man ombord på et dansk skib i Swinemünde, hvorfra tropperne sejlede til København.

På Toldboden samlede våbenmester Jensen sin deling, der var 54 mand i den, da han rykkede ud fra Eckenförde i begyndelsen af året 1864, på Toldboden samledes 18 mand. Dødens høst havde været stor. Endnu engang flokkedes folkene omkring deres våbenmester, som de havde fulgt trofast

gennem frost og sne under tilbagetoget fra Dannevirkestillingen, gennem de lange uger i Dybbølstillingen, hvor omtrent hver dag havde betydet tabet af kære gode kammerater, gennem fangenskabet i Prøjsen og Østrig – nu var de hjemme igen.

Modtagelsen blev ikke så god som ventet. Kun en lille skare havde indfundet sig for at byde de hjemvendte krigsfanger velkommen. Der lød hist og her et pift, en stemme råbte: »Der har vi de feje ka'le, der har ladet sig ta'«, ja, en enkelt spyttede endog efter soldaterne. En følelse af dyb mismod greb dem alle. Disse brave folk havde gjort deres pligt ærligt og trofast, og nu var de blevet behandlet på den oprørende måde, det var bittert, alt for bittert, thi det var uretfærdigt – de glemte det aldrig.

ERNST IPSEN

NOTE:

Lars Jensen Ipsens minder fra Dybbøl og en udførligere skildring af selve hjemkomsten, ligeledes genfortalt af sønnen, er trykt i Sprogforeningens Almanak for 1964.

BOGANMELDELSER

GAMLE HUSE I TØNDER I
(Årsberetning for Fonden til bevarelse
af gamle huse i Tønder)

Byen ved grænsen – marskens by. Disse attributter, som man har sat i forbindelse med Tønder, vil næppe være tilstrækkelige til at drage det store antal af turister hertil. Nej, det er nok snarere den særprægede arkitektur, vi møder i de statelige patricierhuse med deres fornemme portaler, de hyggelige karnaphjem med deres blomstersmykkede vinduer, der vækker den fremmedes opmærksomhed og påkalder interesse. Men moderniserings- og sanerings-trangen farer hårdt frem mod de gamle bygninger, og Tønder har, som det er tilfældet med de fleste købstæder, måttet se følgerne. Byen tåler dog ikke denne omkalfatring, hvis den fortsat skal bevare sit særpræg. Det må beklages, at man ikke for år tilbage fik oprettet en institution, der tog sig af de gamle hjem. Meget værdifuldt og smukt er gået tabt, og det kan desværre ikke

nægtes, at byens gamle helhedsbillede har fået ret skæmmende pletter.

»Enhver kan rive ned, men hvo kan bygge, se, deri, brødre, stikker vor ulykke«.

Den oprettede fond til bevarelse af de gamle huse har påskønnelsesværdigt påtaget sig at hindre, at der ikke sker alt for mange »ulykker«, og af den udsendte årsberetning ses da også, at den har været i travl aktivitet.

Apoteker Toft, der er formand, giver en redegørelse for restaureringsarbejder, der er udført ved fire hjem og samtidig bringes en oversigt over finansieringen af det ofte ret omfattende arbejde.

Dr. phil. Sigurd Schoubye giver under titlen »Tønder som arkitekturby« en interessant skildring af de skiftende stilarter, der har sat deres præg på bykernens huse, og han fremhæver det utilstrækkelige i de nuværende fredningsbestemmelser, der omfatter 37 ejendomme. Der må fra den hjemlige side gøres en indsats, og det kan, mener

museumsinspektør Schoubye, udmærket ske, uden at det behøver at kollideres med den handels- og industrimæssige udvikling. Det vil de fleste vel kunne give ham medhold i.

Og det må hilses med glæde, at man ligesom åbner døren til et af de restaurerede hjem (Østergade 19) og lader læserne få en fornemmelse af husets indretning og stuerne's placering.

Det sker gennem arkitekt V. Carstensen's opmålinger og tegninger, og dr. phil. Max Rasch bringer ud fra sin omfattende viden om byens slægter præcise oplysninger om de forskellige familier, som i husets næsten 200-årige historie har haft deres virke inden for dets mure.

Forhåbentlig vil man også i fremtidige publikationer lade os komme »indenfor« i de hjem, man så pietetsfuldt søger at værne om. Det er jo nemlig en glædelig kendsgerning, at nutidsøren er lydhøre over for fortidstale, især da, når der bringes beretninger om slægternes sammenhæng og deres sysler. *Chr.*

Peder H. Smidt:

HVERDAG OG FEST

Vestslesvigske minder.

Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 31. 1964.

Denne bog slutter sig til den halve snes levnedsskildringer af og om førende sønderjyske skikkelser, som Historisk Samfund for Sønderjylland har udgivet de sidste 25 år, og hvortil knytter sig den større bog, som Martin Refslund Poulsen udgav, og som den ligner, også derved, at de to mennesker ser ens på så mange forhold, ikke mindst de nationale.

Peder H. Smidt er nu 85 år. Han er født på den gamle slægtsgård Spandetgård, som han senere har ejet og drevet, indtil den overtoges i forpagtning af næste slægtled. Et slående træk i hans skildring er, hvor meget Ribe, og-

så før genforeningen, betød for grænesognet, så han kan konstatere, at unge fra den kant var slet og ret danske, mens nogle fra Haderslev Næs, han traf på højskole, havde en særslesvigsk indstilling, som han undredes over og kun sjældent senere mødte. Men han havde også i særlig grad familie og omgangskreds nord for grænsen og var en tid ejer af en gård nord for Ribe.

Morsomme er mange af de træk, en mand i den alder kan fortælle nutiden om gamle forhold: at der hørte teglbrænderi til gården, at man virkelig kunne flage ude med Dannebrog ved forældrenes bryllup 1872, gamle skikke ved måltider (the var kun en vare for småbørn), tærskning med plejl og høst med le til 1900 (i Mellemlesvig kunne dette ses en menneskealder senere).

I politiske spørgsmål står Smidt bestemt på, at enhver skal hjælpe sig selv længst muligt. Han irriteres over, at landøkonomiske foreninger søger statsstøtte og er modstander af unødige kommunale udgifter og uhensigtsmæssige eller overflødige vejanlæg. Det nationale må ikke være en statsopgave, frivillig indsats kan aldrig erstattes, men bærer lønnen i sig selv. Når kriseårene ikke tvang ham i knæ, skyldtes det også hans økonomiske handlemåde: bort med gælden, når man har evne til at blive den kvit!

Nationalpolitisk var han i afstemningstiden og senere Åbenråmand og H. P. Hanssen til alle tider hans store forbillede. Til det sydslesvigske spørgsmål efter 2. verdenskrig kommer han gang på gang tilbage. Her er Christmas Møller hans helt, selv om han kritiserer samlingsregeringens ordvalg i erklæringen om, at grænsen ligger fast. Mens han ellers er fri for at dømme folk, der ser anderledes i politiske sager, skyder han her dem, der ønskede en anden sydslesvigpolitik end regeringens, overmodig erobrelyst og mangel på retsind i skoene (s. 111, 141 ff, 152

f). Og forholdet er jo dog det, at de allerfleste af disse ikke ønskede en øjeblikkelig indlemmelse og aldrig en indlemmelse mod flertallets vilje. Men at tage afstand fra den af dem ønskede taktik er han naturligvis i sin gode ret til.

I det hele tegner Smidt sig som en mand, der er værd at kende, vågen nationalt, religiøst, folkeligt lige fra ungdommen. At hans stillingtagen til de brændende spørgsmål medfører, at denne livsskildring får lighed med andre og afspejler et afsnit af landsdelens historie, er selvfølgelig og skal ikke afholde nogen fra at skaffe sig denne smukke bog af en mand, der kan skrive – også gode digte – og har noget på hjerte: en forkyndelse af livsværdierne.

Knud Olrik.

AFHANDLINGER OM ARKIVER VED RIGSARKIVETS 75-ÅRS JUBILÆUM 1964

Udgivet af Rigsarkivet

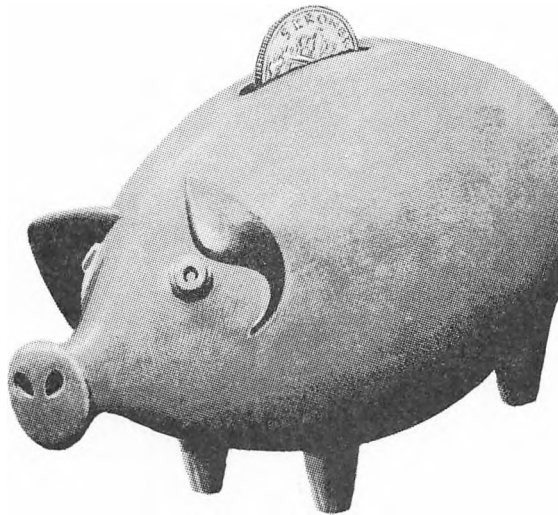
For 75 år siden blev Gehejmearkivet og Kongerigets arkiv slået sammen i Rigsarkivet, og samtidig blev der oprettet provinsarkiver i København, Viborg og Odense. Foruden disse tre landsarkiver har vi i dag landsarkivet i Åbenrå (oprettet i h. t. lov 1931). Skulle nogen nu tro, at de folk, hvis daglige arbejdsplads er mellem disse ophobede papirdynger på kilometerlange reolhylder, er lidt verdensfjerne, må disse afhandlinger om arkiver anbefales. Ikke alene er emnerne så alsidige, at en gennemgang af indholdsfortegnelsen uvægerlig må friste læseren med flere artikler, men ydermere opdager man til sin fornøjelse, at arkivarer åbenbart er udstyret med en særlig evne til at skrive letløbende og begribeligt ud fra deres faglige viden.

Man møder her brudstykker af Danmarks historie, ikke så meget den krigshistorie, som historielærerne tidligere var så glade for at indterpe i deres elever, men et, i følge sagens natur lidt

spredt, udvalg af kulturhistoriske emner. Nogle om retsplejen, andre om kancellier og ministerier, et par om kirkebøger («hjertet i de danske landsarkivers samlinger») og kirkebogsforordningen af 1675, og blandt de øvrige nogle med særlig interesse for sønderjyske læsere. Således en artikel om Ærø's jurisdiktionsforhold indtil 1866, men først og fremmest arkivar Hans Worsøes afhandling om kommuneforstanderarkiver fra Nordslesvig 1867–1920, hvori forfatteren giver et kort rids af de lokale forvaltningsmyndigheder (sogneråd, grander, kredsday etc.), og om de vanskeligheder, det kommunale selvstyre kom ud i under fremmedherredømmet, hvor der krævedes edsaflæggelse af den enkelte kommuneforstander, hvis indflydelse var betydelig. Kommuneforstanderes arkivalier skulle opbevares i et »tæt, aflåseligt, tilstrækkeligt stort skab«, og mange steder blev nøglen drejet om i disse skabe i 1920. I 1947 undersøgte Landsarkivet, hvorledes de enkelte sognekommuners arkiver opbevaredes og hvad de indeholdt, og yderligere udsendtes der spørgeskemaer i 1961 til 121 kommuner, hvoraf 44 trods påmindelser ikke reagerede. Men 25 sogneråd har dog foranlediget af disse skemaer afleveret arkiver, af den omhyggelige arkivar opmålt til præcis syv meter og tredive centimeter, og ialt er der fra fremmedherredømmets tid afleveret 68,5 m landkommunale arkivalier, hvoraf den halve meter er fra Flensborg. Materialet er højst uensartet, men vil alligevel sammen med arkivalier fra de overordnede myndigheder kunne give et billede af det kommunale liv på landet før genforeningen.

I flere af bogens afhandlinger møder man beklagelser over, at vore forfædres interesse for at opbevare arkivalier var for lille – i dag opbevarer vi vel snarere for meget. Men den uskik kan der jo let rådes bod på. *ibs*

DET ER GODT AT HA' NOGET I RYGGEN...!

ORDEN I ØKONOMIEN GIVER TRYGHED

Det er godt at ha' noget i ryggen — en sparekassebog f. eks. Enhver, der sætter sig et mål og gennemfører en regelmæssig opsparing, har også lånemuligheder i sin sparekasse - til hus, bosætning, boligindskud, uddannelse o. s. v. Det gi'r tryghed at have konto i sparekassen!

DE SØNDERJYDSKE SPAREKASSER

- forvalter over 400.000 000 kr. indestående på 170.000 sparekassekonti.

Andels-
Svineslagteriet
i Kolding

Grundlagt 1888

Grænselandets liv
grænselandets sang

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Haslev
GYMNASIUM

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung

Besøg
landsdelens
museer

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

UGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjysk
Tæppefabrik**

A. R. Kjerby A-S
Højer

Graasten Bank 1/2

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

1/2 Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKER!

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**